

FV

FRIHEDSKAMPENS VETERANER

MEDLEM AF WORLD VETERANS FEDERATION og U.I.R.D

Nr. 125

JUNI

1991

FV i Frøslev-lejren

Frihedskampens Veteraner holdt i april sit årsmøde i Frøslevlejren. Den officielle del af mødet indledtes med kransenedlægning ved mindestenen i lejren. På billedet har Mogens Køhl og Erik Møller netop lagt foreningens krans.

Læs nærmere om mødet inden i bladet. (Side 21 - 28)

Flemming Juncker skriver nekrolog- og historisk aktstykke om Jens Toldstrup. (Side 9 - 19)

Jens Toldstrup

En nekrolog - og et historisk aktstykke - om toldmanden fra Skive, »uden sammenligning den mest resultatskabende og effektive organisator«

Af Flemming Juncker

JENS TOLDSTRUP døde den 19. marts 1991 i sit hjem i Ask sydvest for Århus efter et omskifteligt liv med en stjernestund i det sidste år af den anden verdenskrig.

Han var født i Assens år 1915 og døbt Anton Jensen og udgav kort efter krigen en bog: »Uden kamp ingen sejr« - en velskrevne bog, som også i dag er værd at læse for alle, der interesserer sig for Danmarks forhold under og efter krigen. Det endelige skrift om Toldstrup, som bør læses, er Poul Westergaard Jensens: »Kære Fætter«. Dixit. Them 1990 (anmeldt i FV-BLADET, nr. 121, juni 1990).

Inden jeg i april 1944 måtte forlade landet, havde jeg haft en række særlig gode hjælpere, hvoraf Toldstrup blev den sidste. Min første hjælper i det illegale arbejde blev lånt fra Arne Sørensen. Jørgen Diemar, som efter tilbagevenden til Arne Sørensens illegale forlagsvirksomhed endte i og overlevede Portas helvede, dernæst Chr. U. (Hansen), der bjergtaget af opgaverne som bekendt levede dem ud til den yderste konsekvens. Hans efterfølger Niels Fiil fik kun meget kort virketid, før han tilfældigt fik skæbnefællesskab med sin familie i den kendte Hvidsten-tragedie.

Arbejdet måtte jo gå videre, og jeg var ikke i tvivl om, at af alle, jeg mere eller mindre flygtigt havde mødt eller hørt om i modstandsarbejdet, var toldmanden i Skive uden sammenligning den mest resultatskabende og effektive organisator med en

100% hengivenhed for sagen, helt uden tanker for andet.

Hans målbevidste interesse og ensidighed i jobbet gjorde ham i løbet af få timer til en fuldendt medarbejder og arbejdsfælle. Jeg havde altid været vant til at vurdere nye medarbejdere ved at sammenligne plusser og minusser og derefter acceptere mellem 80 og 90% af det ideelle som brugbart; her var det et 100% ensidigt plus med mange uventede tillæg og selvstændige initiativer.

Jeg var imponeret og overlod - da jeg efter 6 ugers samarbejde måtte forlade landet - med ubegrænset tillid arbejdet med nedkastningen og den dermed følgende kontakt med England til Jens Toldstrup.

ULYKKELIGVIS kunne jeg ikke overdrage ham alt, og derved opstod mulighederne for det senere skisma i den jydsk modstandsbevægelse, personificeret i modsætningsforholdet mellem Toldstrup og oberstløjtnant Bennike, som var sendt mig fra den lille generalstab (kredsen omkring Ebbe Gørtz) med hemmelige instruktioner om som (senere udnævnt) generalmajor at søge at overtage kommandoen over hele den jydsk modstandsbevægelse.

Omkring årsskiftet 1943/44 var der forhandlet i København efter engelsk ønske, som vi alle var enige i, om et helhjertet samarbejde mellem den civile og den militære modstandsbevægelse, bl.a. med en

Jens Toldstrup taler 5. maj 1990 i Rebild ved afsløring af mindesten for 69 allierede flyvere.

regionsinddeling af landet i 6, hvor det blev min opgave at organisere de tre jydsk regioner med ledelsen efter et fastlagt mønster, hvortil hørte militære sagkyndige, udpegede af den lille generalstab - det blev ingen succes og ikke heller, da jeg i tilslutning hertil bad om en egnet ingeniørofficer som sprængstofekspert til generel instruktion. Man sendte mig oberstløjtnant Vagn Bennike, som syntes mig en venlig og pligt-opfyldende mand, der imidlertid var helt ukendt med illegalt arbejde og forhold og tyngtet af ordrer fra højere sted, som var hemmelige og derfor ikke var helt loyale overfor den civile modstandsbevægelse, på hvis vegne Frihedsrådet havde forhandlet aftalen uden nøjere føling med de jydsk forhold.

Bennikes hemmelige ordrer fra den lille generalstab gik tilsyneladende ud på at sætte forsigtighed og overlevelse til »den store dag« som topprioritet over modstandsarbejde og sabotage, for senere at kunne fremstå som chef for det illegale arbejde i Jylland til rehabilitering af visse

dele af hærens lidt tvivlsomme forhold i de tidlige år af krigen.

Toldstrup og jeg ville så langt have foretrukket ingeniørkaptajn K.G. Schöller, der sad i Viborg og var langt inde i illegalt arbejde og af mig blev kaldt til militærchef i den nordjydske region, efter at den fra København udnævnte helt havde svigtet.

Ved min afrejse i april 1944 måtte jeg så i samarbejdets navn overlade mit arbejde til Toldstrup og Bennike i forening med hver sit område, henholdsvis nedkastning og jernbanesabotage i håb om, at et acceptabelt samarbejde mellem de to dybt forskellige mænd kunne nåes.

KRIGEN mellem Toldstrup og Bennike brød ud i lys lue ca. 3 måneder efter min afrejse og er godt dækkende belyst i en bog af lærer Poul Westergaard Jensen, Brande, med titel: »Kære Fætter«

Westergaard Jensen har præsteret det uventede kunststykke som uskyldig lokalhistoriker at opnå Rigsarkivets tilladelse til at gennemgå Bennikes arkiv og derved at

kunne kaste et ret klart lys over forholdet til Toldstrups i øvrigt ret velbelyste store indsats. Vel var Toldstrup impulsiv og udiplomatisk og fremkom med mange små bemærkninger, som ofte, når de subjektivt refereredes, var stødende for Bennike, som med sin generalstab i ryggen følte et voksende ønske om at få Toldstrup fjernet fra hans udisciplinerede arbejdsmåde og i civile modstandskredse efterhånden vidt berømte aktivitet, som han måtte sammenligne med sin egen passivitet, som var ham pålagt fra oven.

Fra min plads i London i SOE's danske afdelings inderkreds var min første opgave at gennemtvinge et større antal radiokommunikationer i Jylland under Duus-Hansens ledelse og uddannelse, hvor Muus længe havde modarbejdet en aktivitet ud over det, han selv kunne kontrollere fra København.

I marts 1944 havde han dog tilladt en telegrafist sendt til Randers til mit brug, men i forbindelse med Hvidsten-raiden blev manden arresteret af Gestapo og forsvandt sporløst på tragisk vis.

SOE havde oprindeligt planlagt Jylland som hovedkvarter for deres aktivitet i Danmark med radioforbindelse mellem Jylland og København via London, men Muus følte sig som en gammel københavnere mere hjemme i København, hvor det politiske foregik, og med Duus-Hansens (fra B & O) velkendte indsats, blev København det naturlige centrum for radioforbindelsen til England. Først i løbet af maj-juni 1944 lykkedes det så at forsyne Jylland med den fornødne radioservice, der tilstræbte, at hver regionsledelse og den deraf uafhængige efterretningsafdeling i hver region, som var underlagt den af Truelsen før sin afrejse først i juni 1944 reorganiserede militære efterretningssektion, som han efter Ebbe Gørtz' ordre havde reorganiseret efter sammenbruddet i Danmark først i september 1943.

Med egen radioforbindelse, først organise-

ret hos Toldstrup (til nedkastningerne) og hos Bennike (til jernbanesabotagen) illustreredes hurtigt den enorme forskel på de to mænd og deres effektivitet.

Mens vi fra London normalt kunne sende et spørgsmål eller en oplysning til Toldstrup og modtage et velkvalificeret svar den følgende nat på ca. 36 timer, var reaktionstiden hos Bennike oftest ca. 14 dage. Han var med velberåd hu efter ordrer oven fra gået så langt under jorden, at det via et sindrigt cut-out-system tog 6-7 dage for kurerer at nå frem fra telegrafisten til Bennikes godt skjulte hovedkvarter og lige så lang tid at få svaret frem. Som vi konstaterede i SOE, da Bennike efter samråd med generalstaben vist i februar 1945 forgæves sendte sin liaisonofficer til London for at få Toldstrup fjernet, var vi ikke engang imponerede af Bennikes security-foranstaltninger, der var for velarkiverede og lette at gennemskue.

Som ret detaljeret beskrevet i Toldstrups egen første bog og i Westergaard Jensens redegørelse på grundlag af Bennikes arkiver, havde modsætningsforholdet mellem de to udviklet sig gradvist og var blevet skærpet i løbet af sommeren og efteråret til et nærmest hadefuldt forhold fra Bennikes side og et nærmest foragtende forhold fra Toldstrups.

BENNIKE forstod meget lidt af det tempo og de vanskeligheder, under hvilke Toldstrup arbejdede og gennemførte et stadigt stigende antal modtagelser, hvoraf størstedelen af materiellet lykkeligt blev ført i hus, men overøste i stedet Toldstrup med instruktioner over, hvor våbnene skulle leveres til militærets ventegrupper, og med mange klager over forsinkede meddelelser om beholdninger og forsendelser. Toldstrup følte sig forpligtet til først og fremmest at informere London om modtagelserne og aftale nye leverancer og først derefter, ofte med betydelige forsinkelser, at kunne orientere Bennike. Toldstrups re-

gion I var mere aktiv på sabotageområdet end de andre jyske regioner og resulterede efterhånden i, at de tyske troppetransporter fra Norge dirigeredes til Århus eller sydligere for at undgå specielt de nordjyske havne og jernbaner.

Toldstrup trængte til lettelse for regionsarbejdet og til at kunne koncentrere sig om de stadigt stigende nedkastninger, der fortrinsvis koncentreredes nord for Horsens-Varde-linien og efterhånden udløste en del konflikter med Bennikes betroede mand i region II, som også prøvede at infiltrere grænseområderne i region I.

Toldstrup havde selv i november planlagt at få kaptajn Schöller, fra hvem han i foråret havde overtaget region I, og som han fra gammel tid var god ven med, til igen at overtage regionskommandoen, så han derved kunne lettes - men da Bennike blev indblandet i forhandlingerne, og Schöller anlagde den formelt loyale militære linie på Bennikes side, gik der, trods Toldstrups loyale ønske om en venskabelig overdragelse, brok i forhandlingerne, afgørelsen trak ud, og først hen i februar kunne forholdene efter økonomisk pression mod Toldstrups arbejde afklares ved en kluntet overdragelse af regionen, som skabte vanskeligheder for Toldstrup og hans uafhængige nedkastningsgrupper med en del usikkerheder. Toldstrup havde appelleret til London om at modtage instruktioner, og da vi alle lagde vægt på et fortsat samarbejde i marken, i modsætning til hvad der skete i nogle af vore nabolande, kunne vi ikke så godt give det københavnske samarbejde detaljerede ordrer om personeluudskiftning - det opfattedes som et dansk anliggende, men vi meddelte Toldstrup, at han hørte direkte under SOE i London med hans nu berømte succes som nedkastningsmodtager.

Da vi mærkede i København (Frihedsrådet og generalstaben syntes enige) var forenet i ønsket om, at den udisciplinerede Toldstrup skulle fjernes (man vidste natur-

ligt i København altid meget lidt om, hvad der foregik i Jylland), gav vi ham en bestemt ordre til ikke at forlade Jylland - han kunne ikke undværes i den nærmeste tid mod krigens slutning, og generalstaben fik ikke held af forsøget på at fjerne ham, hvad enten bagtanken havde været at frihedsberøve ham, evt. i Sverige eller evt. likvidere ham, som Toldstrup selv og andre med ham var overbeviste om. En frihedsberøvelse i Sverige havde nok også været vanskelig at gennemføre, idet den gamle militære efterretningssektion, nu i Stockholm under oberstløjtnant Nordentofts ledelse, i et vist modsætningsforhold til den lille generalstabs effektive leder, kaptajn Schiøtz-Eriksen, arbejdede i et nært loyal samarbejde med SOE og var fuldt velorienteret derfra om Toldstrups afgørende betydning for kampen i Jylland.

TAKKET VÆRE indsatsen fra London og Stockholm var det lykkedes at bevare Toldstrups uforlignelige arbejde i Jylland, til krigen sluttede dog med nogle lokale mislyde, der stammede fra den fra generalstaben inspirerede splittelse efter region I's chefskifte i løbet af februar 1945, som vist både Toldstrup og Schöller havde håbet kunne være sket på en mere harmonisk måde i overensstemmelse med deres gamle venskab.

Toldstrup modtog i Jylland efter krigens afslutning noget af sin fortjente del af den almindelige hyldest, men han blev aldrig forstået i København. Selv om den lille generalstab efterhånden blev sat på rette plads med naturlige forklaringer på den overdrevne interesse for rehabilitering, hvor den rigtigt indstillede kommanderende general Ebbe Gørtz i sin security-betingede isolerthed havde været under for stærk indflydelse af en lille klike dygtige, men ved besættelsens begyndelse ret kompromitterede officerer.

Toldstrup kunne efter at have spillet en afgørende dansk rolle i krigen ikke ventes

Artiklens forfatter, Flemming Juncker.

at gå tilbage til sin oprindelige tjeneste i Toldvæsenet. Han beholdt sit »Nom de guerre«, kom tilfældigt ind i tekstilbranchen og startede her som kjolefabrikant, hvortil hans evner næppe var særlig velegnede. En karriere som storentreprenør, hvor det gjaldt om at få tingene til at ske hurtigt og billigt, var nok faldet mere naturligt for ham.

Han kom hurtigt og automatisk ind i det sædvanlige »iværksætterkompleks« med Handelsbanken, som nok sidst af alle kunne forstå og bedømme en sådan aktivitet. Hans regnskaber studeredes med velvilje, og det påpegedes, at han måtte øge sin egenkapital, som var alt for lille, først med en langt større sådan ville han være kreditværdig i fornøden grad, og derfor måtte han vise større årligt overskud for at nå det.

Hver gang han havde lidt penge til overs, måtte han naturligt udvide og forbedre virksomheden - han måtte flytte fabrikken to gange for at få mere plads, og det kunne kun gøres overvejende over driften, da det ellers ville medføre store skattebyrder af opgivne merindtægter. Havde han lavet et aktieselskab og fik andre aktionærer ind, ville han være blevet offer for tidens tåbe-

lige progressive aktieselskabsskat, der vist dengang var 80-90% af indtægten, hvis denne blev lige så stor som aktiekapitalen - senere sidst i halvtredserne ændrede Viggo Kampmann dog fortjenstfuldt dette til en *proportionalskat* på vist ca. 35%.

Ville han forøge sin egenkapital ved at vise større personlig fortjeneste, blev den urimeligt beskattet som sådan - men det var nu Handelsbankens standardopskrift, og nogen menneskelig eller teknisk kvalificeret vurdering var der ikke tid og vel heller ikke evne til. Det var en typisk dansk iværksætterhistorie, og efter en årrækkes slid og vanskeligheder opgav han og likviderede virksomheden med lidt værdier i behold.

Efter nogle forsøg som medarbejder i større erhvervsvirksomheder kunne det hurtigt konstateres, at han ikke egnede sig til at arbejde efter andres begrænsende ordre, som han ikke kunne influere på baggrunden for, og han tilbragte derefter nogle passive år i Spanien.

Efter sin kones død i 1978 flyttede Toldstrup tilbage til Danmark og genoptog delvist sin ledende rolle blandt sin nu med yngre udvidede vennekreds fra krigen med drøftelse af patriotiske og idealistiske problemer.

TOLDSTRUP tilhørte stædigt en svunden tid og ønskede ikke at tilpasse sig den ny samfundsorden med alle dens tvivlsomheder og kortsigtede interesser. Han forstod ikke vor politik, hverken før eller efter krigen, og efter et par småforsøg på opstilling til Folketinget resignerede han overfor det håbløse i at søge noget væsentligt ændret.

Det skortede ham ikke på opfordringer til handling, men hans konsekvente realitetssans, som også var det centrale i hans krigsindsats og i de dertil knyttede forhandlinger med sine hjemlige modstandere, svigtede ikke.

Et særligt bemærkelsesværdigt afsnit i bogen »Kære Fætter« side 169 om Told-

strup er kopien af det brev, han 18.3.1945 skrev til SOE's danske chef med en velafbalanceret beskrivelse af de rent praktiske problemer i hans daglige arbejde, som ikke kunne forstås fra et security-passiviseret underjordisk hovedkvarter, hvis beslutningers (bl.a. regionslederskiftet) konsekvenser for kampånden blev levende beskrevet på bogens side 174 i et brev fra Hobro den 30.3.1945, skrevet af »Holm«, der var dæknavn for Otto Lippert.

På bogens side 176 sættes Bennikes hovedkvarter endeligt på rette plads i Ole Lippmanns rapport af 25/3 til London, men Lippmanns samtidige tanke om at lade Toft-Christensen (gammel fremmedlegionær, den mest handlekraftige af alle faldskærmsfolk i Danmark) overtage modtagelsesarbejdet i stedet for Toldstrup, erklæredes katastrofalt af Toft-Christensen selv og forbød sig selv.

Toldstrups krigsførelse var et meteor i vor frihedskrig og forstås kun fuldt gennem læsning af de to bøger, især den fra Dixit 1990. Beregnet på den næste generation har Peter Laursen på forlaget Hellas i 1985 udgivet en 120 sideres bog om nedkastningschefen Toldstrup med interviews med nogle af hans nærmeste medarbejdere.

Toldstrups selvfølelse måtte naturligt vokse med hans resultater, der var forbløffende og nærmest urimelige - hans voksende selvtillid var en naturlig forudsætning for de resultater, der opnåedes. Han viste sig frem for alt som en »*leader of men*«. Han begejstrede sine medarbejdere ved sin på alle måder renlivede og resultatbevidste færd, der kun koncentrerede sig om sagen, og som ikke tilstrækkeligt kunne undertrykke sin foragt for dem, der med deres indblanding kunne true og forsinke hans resultater. Han var ikke den, der stille kunne vente på, at de andre nåede med. »*He didn't suffer fools gladly*«.

NOGET MEGET markant i Toldstrups for-

hold til sine medarbejdere var vel den kombination af autoritet og uddelegering af opgaver, hvormed han viste vejen frem og nåede de store resultater - der var ensidig målrettethed og kun liden overflødig snak i løsningen af de presserende problemer, som dagligt fornyedes. Alle, der varetog specielle funktioner i kredsen, havde kvalificeret sig som effektive ligesindede og nød en stor dispositionsfrihed.

Til det meget store arbejde med ind- og udkodning af telegramtrafikken med England var udvalgt 4 fremragende kvindelige hjælpere, som også med stor sikkerhed varetog kurertjenesten, ikke mindst til Bennike, der tog megen tid og gav mange skuffelser, men også skabte positive indslag i meningsudvekslingerne.

Ved sit valg af medarbejdere og særlig ved at overlade det nærmeste rutinearbejde til de seriøse unge piger, der brændte for sagen, nåede Toldstrup at få det mulige maximum af arbejdsro og hjælp, en ubegrænset loyalitet og en enestående naturlig security, der endog virkede ind i Gestapos hænder.

Som en naturlig forlængelse af kredsens effektive sammenhold og venskab under krigen holdtes i en årrække derefter fælles møder under navnet Ranum-konventet, der opretholdt den Toldstrupske kreds' traditioner i mulig udstrækning, så længe han levede.

Toldstrup udgjorde aldrig nogen trussel mod politikerne, men han opnåede den kortvarige lykke, som få er forundt, at være på det rigtige sted, da chancen for hans livs indsats åbnede sig, og han overlevede det med en følgende lang årrækkes naturlige skuffelser, kun vanskeliggjort af de mange stejle og absolutte standpunkter, han selv ønskede at indtage.

Æret være hans minde !

TRUDSHOLM, den 22. maj 1991.

FLEMMING JUNCKER